

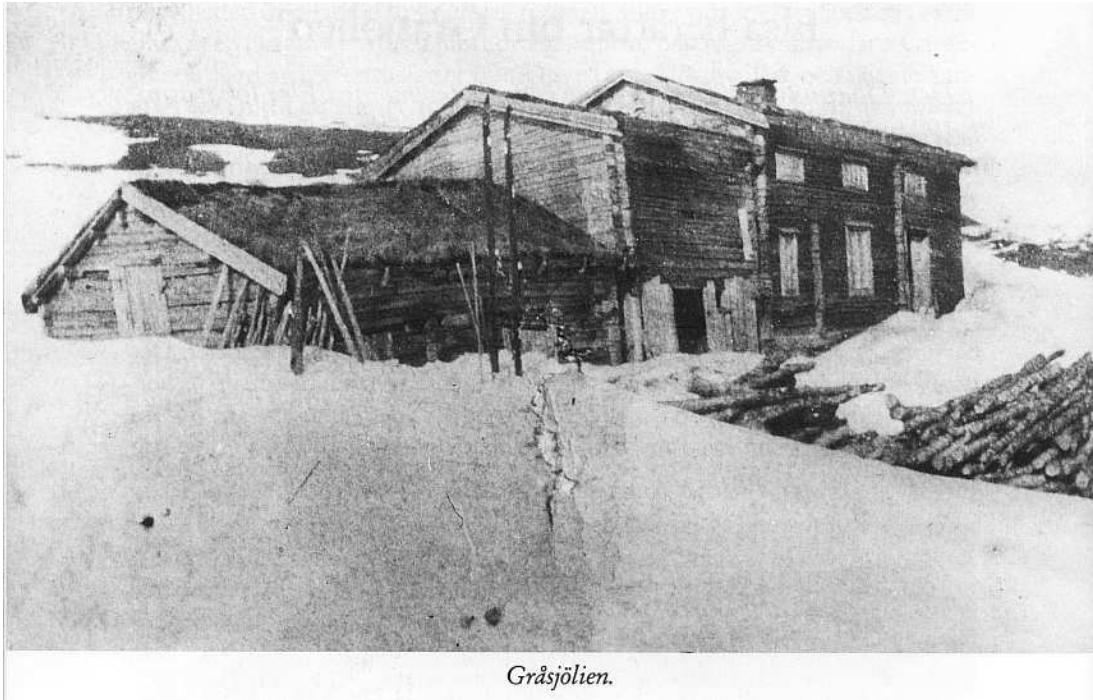
Elsa berättar om Gråsjölien

Den 15 januari 1970 spelade jag in en intervju med Elsa Johansson, f 1901, d. 1982, om hennes tid som piga i Gråsjölien, som hon ofta berättade om. Det tålamodsprövande arbetet med att skriva ut intervjun kom att utföras 1994 av Aina Eriksson i Ånn, som också har en anknytning till Gråsjölien. Slutligen har jag sovrat och skrivit ihop Elsas berättelse i följande form.

Hösten 1913 var jag 12 år och kom för första gången till Gråsjölien som barnpiga åt arrendatorerna Kristian och Stina Sivertssons dotterdotter. Det var på höstkanten och Stina skulle vara på Rensjösaatern och passa upp på herrarna Dickson. Jag skulle passa flickan och mjölka de sex korna. Det var en äventyrligt lång promenad att komma dit, en och en halv mil på en smal stig i nästan orörd terräng.

Elsa med system Anna.

Gråsjölien.

Efter några dagar frågade Kristian om jag ville följa med och lägga nät i Gråsjön. Nästa morgon i fyratiden tog vi upp näten, tyngda av öring och röding. När vi kom hem hjälpte jag till med att gista näten, alltså ta fisken ur näten och hänga näten på tork. Sedan skulle fisken göras upp och efter det åt vi frukost. Så gick Kristian den långa vägen till Ånn för att sälja fångsten.

Jag skulle vara där i två veckor men det blev tre. När vi sade adjö till varandra sade Sivertssons att jag kanske ville komma tillbaka en dag. Det var svårt att lämna Gråsjölien. När jag var 14 år och hade gått och läst för prästen, kom jag tillbaka till Gråsjölien och stannade där i fyra år. Det var ju lite ensamt däruppe, så några nöjen fick man inte vara med om, men det gick bra. Jag trivdes med folket, med mitt arbete och med naturen. Det är så hisnande vackert där, särskilt på sommaren. Då är det nog minst lika fint som på Rivieran och andra berömda semesterorter! Gråsjölien är som en limpa, den sluttar åt alla håll med sjö i norr, väster och söder och med ett smalt skogsband omkring.

Stugan låg i öst och väst. Köket var stort och rejält och innanför det fanns en matbod. På andra sidan farstun fanns en kammare där förbivandrande gäster brukade få ligga. Stugan hade förbindelse med ett stall genom en överbyggd gång. Sedan var där en materialbod och längst ut vedboden, allt i ett. Det var praktiskt på vintern. På själva liden fanns resterna efter norskarnas mejeri. Jag brukade sitta på någon av grundstenarna och tänka på hur det kunde ha varit på den tiden däruppe. Det fanns kvar timmerklädda källor där de hade kylt mjölken. De var djupa och vattnet var iskallt, kristallklart och så gott att dricka.

Det gick en gammal väg från Gråsjölien till Meråker, på sommaren var den som en grön tunnel. Rester av brofästen fanns kvar vid ån.

Vilka var då Sivertssons?

Stina kom från Dalarna och Kristian från Värmlands finnskogar. De kom först till Järpen och arbetade på fabriken där. Så småningom kom de att arrendera Gråsjölien. De brukade säga att när de kom dit var de så fattiga att de bara ägde var sin sked. Den första kon fick de låna från Klocka. Genom att leva enkelt, arbeta hårt och ha turen att få vara friska fick de det bättre ställt. De hade en dotter som på den tiden bodde med sin familj i Östersund. Deras son hade dött när han var 19 år gammal. Både Stina och Kristian var snälla mot mig och bättre husbondfolk får man leta efter.

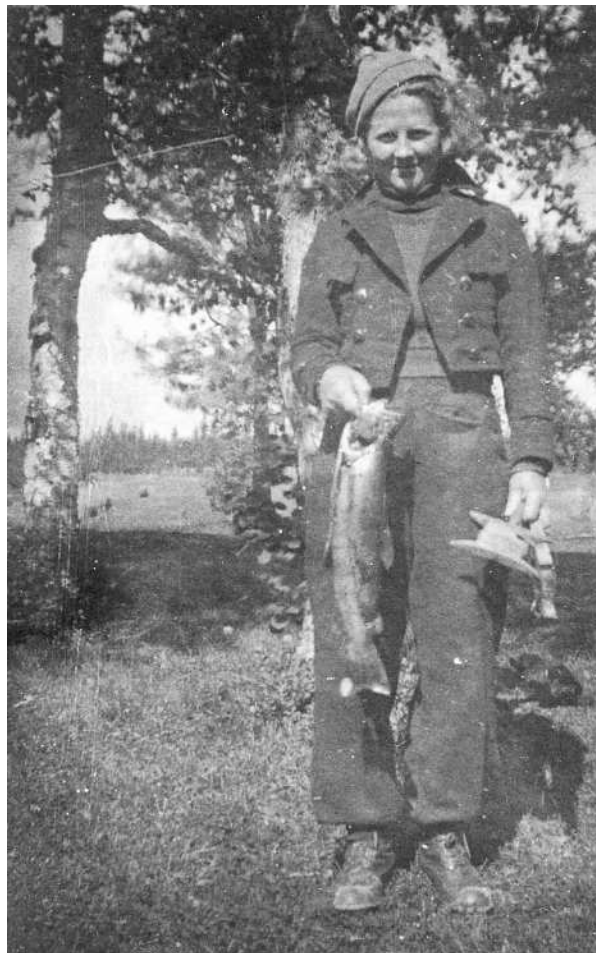
Jag hade lärt mig mjölka när jag var åtta år gammal. Nu mjölkade jag korna i Gråsjölien och pysslade med dem och de andra djuren. Vi gjorde smör och ost och sålde det som inte gick åt hemma. Kalvarna slaktades aldrig utan föddes upp på skummjölken och såldes som ungdjur. Det blev mycket ull att ta reda på från fåren. Den kardade vi och spann och Stina vävde vadmal till karlkläder och klänningstyg åt oss. Vi stickade vantar och strumpor som såldes till Kooperativa i Ånn, som bildats under mina första år i Gråsjölien av bl.a. Kristian.

Det gällde att organisera inköpen när det var så långt till butiken. På hösten lejde Kristian en man som med häst körde upp varor för hela vintern som mjöl, gryn, socker, salt, kryddor och kaffe. Vi bakade allting själva men det blev inte ofta vi hade ägg i hushållet, eftersom vi inte hade höns.

Höstfiske

Fisket var ju en viktig inkomstkälla för Sivertssons och på vintern ismetade Kristian. Då var jag aldrig med men en gång höll det på att bli isfiske i alla fall för mig. Det var i september och vi hade lagt näten i öppen sjö, men på natten frös det över de 22 näten. Vi måste slå hål på isen för att få upp dem, det var inte tal om att dra dem för sjöbotten var stenig och Kristian var rädd om sina nät. Vi blev alldeles stelrusna båda två och värst var det för mig med blöta och nedisade armar. I ena ändan av ett nät satt en tvåkilos öring. Jag var så fumlig av kylan så fisken gled iväg över isen. Då blev Kristian så arg så han röt: "Ska du fumla bort en så stor och fin öring!" Då blev jag också sinnu (arg) och tänkte – vänta du gubbe, jag ska nog klara av den här hajen åt dig. Jag mickla och mickla med håven och fick den till slut över öringen. Sedan slängde jag fisken framför Kristians fötter och sade: "Här har du gringubbe, nu fick du igen öringen!"

När vi kom i land hade näten frusit fast i båten så det såg ut som en höstack, men det blev en hel kagge nersaltad fisk. När vi kom in sade Kristian till Stina: "Men idag blev allt Elsa sint!" — "Ja, undra på det, hon kan väl inget annat bli så grinu som du är!" sade Stina, hon höll alltid med mig.

Elsa med egen fångst.

Jul i Gråsjölien

Eftersom stugan var byggd i norsk stil fanns ingen bakugn för tunnbröd. Till jul och andra högtider gräddade vi tunnbröd på köksspis. Det blev inte lika fint som riktigt tunnbröd eftersom man måste vända på kakorna för att ovansidan skulle bli gräddad, men det blev ganska gott i alla fall. Råglimpor och halvtjocka rågakakor bakade vi varje vecka liksom vetebröd. Vi köpte aldrig hårdbröd annat än till jul och då var det sed att ge djuren var sin kaka på julnatten klockan tolv. Detta var de väldigt noga med.

På julbordet hade vi också ett stort fårlår, lutfisk, risgrynsgröt, ost och messmör, hjorthornskakor och pepparkakor. Under min tid där fick jag leta efter julgran, det var roligt, fast en jul sprang jag i timmar innan jag hittade en som dög. Stina hade alltid rena, fina trasmattor på de vitkurade golven i kök och kammare. På jularna var dotterdottern ofta hos sina morföräldrar. Hon och jag fick alltid var sin julklapp. När julen var över rullade vi ihop alla mattorna till våren då de kalltvättades så de var lika fina nästa jul. Julfirandet var enkelt men trivsamt och rofyllt.

Vinter

Vintrarna verkade långa däruppe. När det var snöyra kunde man knappt gå mellan stugan och ladugården fast det inte var långt. Det kunde bli en snödriva från stugans tak till fjöstaket och därbortom fanns kallkällan där vi hämtade vatten. Vi grävde en tunnel genom drivan och gick genom den och bar vatten både till folk och få. Fönstren var täckta av snö så man kunde inte se ut.

En vinterpromenad glömmar jag aldrig. Kristian och jag bar tunga bördor fisk, smör och ost som skulle till butiken i Ånn. När klockan var två hade vi bytt till oss varor och startade fullastade hemåt. Jag bar 18 kilo på ryggen och Kristian en mångdubbel börda. Det var ett hemskt snöoväder och när vi skidade över Harrsjön isades våra ansikten igen så vi knappt såg. Vi blev båda dödströtta, jag ville bara stanna och domna bort, jag tyckte att hela kroppen brände. Men Kristian tvingade mig att fortsätta. Han hade markerat leden noga, så vi kunde i alla fall inte gå vilse.

Stina hade varit hjärtängslig, men nu kunde hon möta oss i dörren när vi vacklade in. Vi var väldigt hungriga och fick den godaste ärtsoppa jag någonsin ätit.

När lillflickan var fem år blev hon kvar hos oss hela efterjulsvintern. På söndagarna brukade vi åka skidor om det var fint väder. När hennes mamma kom på besök hade hon ofta med sig böcker som hon lämnade kvar. Jag har alltid tyckt om att läsa, så det var också ett söndagsnöje.

Vår och sommar

Våren kom väldigt långsamt i Gråsjölien. I maj började barmarken skymta här och där. Då kom hararna skuttande, det kunde vara en sex, sju stycken som hoppade runt och hade sina parningslekar. Ripor, orrar och sjöfåglar kom eftersom ingenting störde dem vid Gråsjölien. Kristian plöjde aldrig, han körde ut gödseln på marken och sen skulle den räfsas ut, det var för det mesta mitt göra. Det var en rik växtlighet på ängarna, vildklöver, långt timotejliknande gräs och en massa andra grässlåg, små violer och andra örter och blommor. Allt skulle slås med lie när den tiden kom.

Då fick Kristian hjälp av lejda slätterkarlar, ibland från Norge och ibland från Sverige. Efter ängarna slogs starrmyrarna. Det brukade bli en 30, 40 stackar starrhö. Potatis gick inte att odla, däremot hade vi rabarber och lite jordgubbar.

Djuren gick fritt och betade. Korna hette Fina, Krusa, Pärla, Blomma, Fröjda, Örsvart och Svana som liksom var min. Ungtjurarna hade också namn, Grälle, Kompis och Balder.

Getterna var fyra stycken, Sprika, Tippolopp, Hardusitta och så Årsil. Bocken var tysk och hette Luck. Årsil, som var äldst kom aldrig när jag ropade, men när Stina gjorde det så kom hon. Hardusitta fick sitt namn för att hon var så liten när hon föddes så att hon knappt syntes. Fären fick inte vara ute på sommarnätterna för vargen, de togs in i stallet. Annars var djuren väldresserade, de kom när man lockade på dem. Stina kunde kauka så det drillade över fjällen, det var en konst att göra det.

Det fanns en källa vid Långmyrfläte och den kom upp på flera ställen. När jag tittade ner mot botten rös jag och tänkte på vad jag hört att man kan se sin tillkommande på sådana ställen. Vattnet välldde upp och kokade, det var så kallt, att när det var hett på sommaren ångade det av det iskalla vattnet när det mötte solvärmen.

En dag när jag som vanligt följde korna smet en av dem undan och sprang ner mot myren. Plötsligt ramlade den ner i den övre källan. Hon tog sig inte upp utan sjönk allt djupare. Jag såg mig omkring efter något att stoppa under henne. Det låg en del björktoppar kvar efter vedhuggning och jag lyckades få några under henne. Jag hade ett bälte på mig som jag fick runt hennes hals och drog och slet allt vad jag orkade, men hon kom inte upp med bakkbenen. Då sprang jag längre bort och hittade ett par grövre toppar som jag fick under kons bakkropp och då lyckades hon knäa sig upp över kanten och upp på fast mark. Hon var alldeles svart av myrjord. Jag kände mig nog lite mallig när jag kom hem och fick beröm! Det hade varit en stor förlust för Sivertssons om de hade mist henne.

Strumpstickningen bar vi med oss både ute och inne – på vardagarna. Söndagarna var helgdagar på den tiden, även i skogen. Om det var fint väder då så brukade vi bada i norra Gråsjön. Vi kunde bada en hel dag så vi var alldeles slut när vi kom hem.

Vi bodde nästan mitt i bärskogen. Det var en härlig tid då blåbär och hjortron fanns alldeles intill gården. Nedanför lagårn fanns en långsträckt hjortronmyr. Hallon fanns inte där men lingon kunde man plocka fram på hösten.

Djurvård och gårdens produkter

Det hände aldrig något med djuren som vi inte kunde åtgärda själva. Ibland kunde en kalv eller ett lamm ligga fel när det skulle födas, men Stina var duktig på sånt och hon lärde mig mycket. Hon kastrerade t.ex. bjäckran (småbagarna) själv. Det ville jag inte se på, jag tyckte det var otäckt. Till slakten lejde de Jakob Nordfjell som kom om höstarna och slaktade en sex, sju får. Det var vintermaten. Stina saltade ner köttet så fint att den sista biten vi åt var lika fin som om den var nysaltad. Hon brukade lägga lår och bogar i saltlake i tre dagar, sedan i vatten några timmar och därefter in i ugnen. Det fick torka sakta över natten, annars kunde det bli torrt.

En mejerska, Elin Lindkvist, gick runt i gårdarna i Ånn och lärde ut konsten att kärna smör och göra ost. Hon kom också till Gråsjölien och fick bo i kammaren. Så satte hon igång och skulle undervisa, men Stina sade att det hade hon hållit på med i hela sitt liv. Då ville mejerskan se hur Stina gjorde. Vi separerade och kärnade grädden till smör som lades i ett tråg, Stina slog kallt vatten i tråget och lät det stå en stund. Sedan slogs vattnet bort och smöret ältades tills inte en enda vattendroppe fanns kvar. Sist saltades smöret. Sedan visade Stina hur hon gjorde ost. När mejerskan såg resultatet sade hon att hon inte hade något att lära ut hos oss. Hon berömde också Stina för hennes renlighet med kärnen och disk av separatorn m.m. Men en sak lärde hon oss, om getmesosten blev grymig så skulle man slå i lite getmjölk

och koka om den så blev den perfekt. Man fick inte röra mesen, om man gjorde det innan den var kall måste man röra hela tiden annars blev den grymig.

Det fanns ett litet kokhus på gården med en murad eldstad för kitteln. Getost gjorde vi bara på somrarna. Först värmdes mjölken till en viss grad, sedan hällde man i löpe och rörde försiktigt. Sen fick det stå ett tag, man provade med handen när det var färdigt att ta upp. Massan lades i en form, som var klädd med en tunn duk, och pressades så vasslan rann ut. Den kokades sedan en lång stund, för att koka ner den måste man röra hela tiden. Mesen lades också i ostformar och lagrades ett tag. Vi gjorde vitost av sötmjölken av korna också, aldrig av skummjölken. Stina lärde mig att vara renlig och noga med allt vad jag hade för händer, hon var en god husmor. Hon var stolt över att få sälja sitt smör till bordssmör, bl.a. till Jonssons Pensionat (senare Vallagården).

Kristid och rovdjur

Under de här krigsåren (första världskriget) var det stor matbrist i Sverige, men på Gråsjölien märktes det inte så mycket. Ånnborna brukade retas med oss och säga att vi märkte väl inte av några kristider. Nej, vi hade ju inte stora fordringar heller, det var bara kaffe som vi ofta saknade. Ibland kom mystiska nattgäster, som inte kunde nekas husrum. En del av dem bar stora bördor av bl.a. det åtråvärda kaffet. En gång köpte jag ett kilo för 25 kronor av en av dem. Kaffet gav jag mina föräldrar.

Kristian gick tre, fyra gånger i veckan fram till Ånn med fisk, smör och ost, strumpor och vantar för att sälja eller byta. Några gånger varje vinter gick han till Meråker för att sälja och handla. Han började bli till åren men var fortfarande stark.

Elsa med maken Albin Johansson och hunden Topsy.

En vinter var det renslakt nära gården. Kristian tyckte inte om att ha det så nära, det drog dit vargen. Mycket riktigt kom en natt en ren springande över sjön med en varg efter sig. Renen rusade in i kashuset, vargen vågade sig inte in där. En sommar när jag varit fram till Ånn och passerade Ruvallen, låg där två döda kalvar illa tilltygade. Dagen efter gick Kristian till Ånn och berättade för ägaren. De gick upp till vallen och kunde se att det var vargen som varit framme. Alla Olof Erikssons får revs en gång av vargar, utom ett som tagit sin tillflykt ut i sjön.

Tid för avsked

Sista tiden jag var där kom min far och hjälpte Stina och Kristian att dra in vatten i stugan och i lagården. Då blev det fest! Det var självtryck för husen låg lägre än källan och det fanns hur mycket vatten som helst. Folk som varit dit på senare tid har berättat att det fortfarande rinner. Efter fyra år började jag längta efter något annat, jag var 18 då. Stina och Kristian ville att jag skulle stanna, men förstod att jag hade all rätt att gå vidare ut i livet. Det var vemodigt att lämna dessa två strävsamma och snälla människor som betytt så mycket för mig under nästan hela min ungdomstid. Jag lämnade dem, djuren och den storslagna naturen där uppe med stor saknad. 1922 gick jag upp och hälsade på dem och gick runt och fantiserade om att jag en dag skulle ta vid efter dem. Men det blev ingenting av de drömmarna och nu finns ingen gård där längre.

Några år efter att jag hade slutat där köpte de en gård i Oviken. De tog alla djuren med sig efter landsvägen – det blev många mil! Efter någon tid ångrade de sig och flyttade med alla djuren tillbaka till Gråsjölien. När de kände att de inte orkade längre köpte de ett litet ställe i Ånn som hette Bränna. Det blev deras sista hem. Stina dog först, hon skulle korsa järnvägen öster om stationen och blev överkörd av tåget.

Här slutar bandet om Gråsjölien, Elsas bakgrund och senare liv kan inte beröras i detta sammanhang. En kortare artikel om henne själv följer ett annat år.

Anna Forsåker

Anmärkning:

Detta är en avskrift ur ”Gammalt och Nytt Åre Socken” – 1997.

Bernt Mevik